

2.1. Szövegek a Horthy-korszak társadalmáról

2.1.1. Társadalomtörténet

DOROS GÁBOR

Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen

Budapest, 1938, Magyar Családvédelmi Szövetség. 37–47.

Doros Gábor (Székelyudvarhely, 1892. március 24. – Budapest, 1980. február 15.) orvos, egyetemi tanár. Orvosi diplomát 1915-ben szerzett a Budapesti Egyetemen. Részt vett az I. világháborúban. 1920 és 1927 között a Nékám-klinikán volt gyakornok, majd tanársegéd. 1926 és 1944 között tagja volt Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának. 1927 és 1945 között az OTI Pestújhelyi kórházának főorvosa volt. 1939-ben kapott egyetemi magántanári, 1941-ben pedig nyilvános és rendes tanári ki nevezést. A II. világháború időszakában jobboldali radikális nézetek hatása alá került. 1945 után a budapesti XIV. kerületi Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézet osztályvezető főorvosaként és az Országos Bőr- és Nemi-kórtani Intézet munkatársaként dolgozott. 1962-től 1973-as nyugdíjazásáig a GANZ-MÁVAG szakrendelő intézet bőrgyógyászati osztályát vezette. Munkája során nagyszámú szacikket és egészségpolitikai témájú írást publikált.

A Családvédelem. Küzdelem a születéscsökkenés ellen című írás európai összehasonlításban vizsgálja a korszak egyik fő demográfiai trendjét, a születések számának csökkenését. A magyarországi helyzet okait kutatva kiemeli a megélhetési nehézségeket, de még nagyobb hangsúlyt helyez a társadalmi és gondolkodásbeli tényezőkre, az individualizációra, a hagyományos erkölcsi szemlélet átalakulására.

A gyermek-nemakarás persze rendkívül sokrétű körülményre vezethető vissza és a népességben társadalmi osztály, foglalkozás, vagyoni állapot, lakóhely stb. szerint más és más okokból táplálkozik. Mindezeknek a körülményeknek azonban közös tulajdonságuk, hogy a két legfontosabb depopulációs indok, éspedig a) az erkölcsi, vagy b) a gazdasági jellegű depopulációs okok csoportjába beilleszthetők. Emellett közös jellemvonásuk az is, hogy az okok az esetek többségében egymással összefolynak és

csak ritkán képzelhető el pusztán egyféle indító ok fennforgása. Az erkölcsi és gazdasági fő okok változó arányú megoszlásban, de úgyszólván mindig együtt találhatók.

A lelki motívumokban rejlő erkölcsi okok között első helyen áll a vallástalanság terjedése és a keresztény erkölcsstan szellemének és tanulságainak sajnálatos elhalványulása. [...] A vallásos hit elhalványulása és a vallásellenes propaganda elősegíti, sőt egyenesen táplálja az erkölcsi hiányosság folyamatát, amely a születéscsökkenés keletkezésében jut kifejezésre. A másik jelentékeny probléma a városiasodás fejlődésével együttjáró lelki átalakulás. A városok és főként a nagyvárosok kialakulása, ahol a körrengetegben összezsúfolt népesség erkölcsi dekadenciára hajlik, nem kedvez a natalitásnak. A szexuális élet lezülése a városi rétegeket éles szögben eltéríti a családi élet tisztaságától, s a szexualitás valódi céljától: a fajfenntartástól.

A városi születéscsökkenés megítéléséhez tartozik az élet léhább felfogása, a mulatni vágyás, az ifjúság zománcának megőrzésére való törekvés és a jövedelemmel arányban nem álló életmód folytatása. Nem tagadható, hogy a nőemancipáció is erkölcsi ellensége az anyaságnak. Az a női típus, amelyik élete céljául a férfiével azonos munka vállalását tűzte maga elé, nem ér rá a fajfenntartás örök idői óta legfontosabb anyai feladatát teljesíteni. A városi gyermektelenség terjedésében fontos szerepet játszik az önálló életre törekvő, vagy önálló keresettel bíró nők rohamos szaporodása, akik nagyrészen erkölcsi felfogása az önálló szexuális életbeosztás elvéhez áll közelebb, mint a gyermeknevelés magasztos, de fáradságos munkájának vállalásához. [...]

Ott, ahol a városi lakosság gyermekáldás részese, betegesen rabjává válik az utódokra vonatkoztatott utilitarisztikus szellemiségnek. Ez a körülmény eredményezi azt, hogy ma az emberek nagy része többet akar nyújtani az utódjának, mint amennyit a sors neki juttatott. Sikert, karriert akar mindenki a gyermekének, hogy többet érjen el az apjánál és – amint képzelik – „boldog” legyen. Nem a gyermek lelki kincsei és benső boldogsága, hanem előrejutása, a törtetés, az anyagiakban és címekben való dúskálódás képezi a szülők hiú álmát, s miután ez nagyobb gyermekszám mellett nem valósítható meg, a dilemmán csak a születéskorlátozás segít.

Emellett mindinkább lábra kap a pesszimizmus, a jövőtől való félelem és sorsunk további kialakulásába vetett bizalom megrendülése. Szaporodnak az emberek, akik nem mernek nőszülni és gyermekeket nemzeni, mert – úgymond – minek kitenni a családot és a gyermeket a jövő bizonytalanságának, korunk veszélyeinek. Nem lesz-e az utód sorsa még rosszabb a szüleinél, vajjon érdemes-e egyáltalán élni és életet adni? Egyesek politikai és gazdasági pesszimizmusukban meggyőződéssel, sőt másokat vádoló módon hangoztatják, hogy felelősségteljes ember csak az esetben házasodik és neveljen gyermekeket, ha azok felnevelését biztosítani tudja, mert ellenkező esetben lelkiismeretlenséget követ el utódaival szemben. [...]

Természetesen el kell ismerni, hogy bőven vannak esetek, ahol a születéskorlátozást komoly gazdasági nehézségek előzik meg, ámde erkölcsi okok több-kevesebb mértékben ilyenkor is szerepet játszanak. Nem kell elfelejteni, hogy éppen a városokban is a születéscsökkenés folyamata a felső rétegeknél, magasabb rangú hivatalnokoknál, katonatiszteknekél és a jómódú polgároknál kezdődött. Hogy pedig a városi

munkásréteg szaporasága lényegesen megcsappant, arra vonatkozólag is alaptalanul hozzák fel érvül a nehéz gazdasági és kereseti viszonyokat, – hiszen éppen a szervezett munkásság az, amely a mai nehéz viszonyok dacára sokkal jobb anyagi színvonalon él, mint félévszázaddal ezelőtt, az általános bőség korszakában. A jelzett körülmények mindenesetre azt bizonyítják, hogy a gazdasági teória egymagában nem ad kielégítő magyarázatot a városi szaporodáscsökkenésre, s e kérdésnél mindazokat a szempontokat mérlegelni kell, amelyek a lelki és erkölcsi okok komplexumát ölelik fel. [...]

Eközben a családi erkölcsök hovatovább romlanak és a városokban ijesztően szaporodik a kétes életű nők száma. Különösen aggályos, hogy míg régebben a züllött életű nők rétegét a tisztességes polgári társadalomtól élesen el lehetett választani, addig napjainkban az elválasztó falak kezdenek leomlani. Az erkölcsi felfogás lazasága lassanként beszivárog a társadalom legszélesebb rétegeibe és megfertőzéssel fenyegeti a nemzet egész állományát. A prostitúció hovatovább terjed, és erkölcsi kórképét rányomja a magyar nagy- és középvárosok utcáira. [...]

Áttérve a falusi népesedéscsökkenés okainak felkutatására, Itt a városihoz képest sok hasonlatosságot, de sok eltérést is találunk. A hasonlatosság főként az erkölcsi momentumoknál mutatkozik, az eltérés pedig a gazdaságiaknál. [...] A lelki indítók között igen fontos helyet foglal el a közvélemény nyomása és a helybeli divat parancsoló szava. Az évszázadok óta ugyanazon röggön élő ormánysági, sárközi lakosság pl. rendkívül konzervatív és a népszokásokat áthághatatlan és megváltozhatatlan parancsnak tekinti. Az évszázadok óta kórosan kialakult születéscsökkentő irányzat a helybeli lakosságnak megfellebbezhetetlenül írja elő az egy-gyermeket, és jaj annak a fiatal asszonynak, aki az előírást forradalmár módjára meg próbálná szegni. Az öregek súlyos büntetése és az egész falu megvetése üldözné a vakmerőt. [...]

Hogy a föld birtoklása, illetve annak hiánya a születéskorlátozás és egyke kérdésével közvetlen összefüggésben van, az tagadhatatlan. Csakhogy ez az összefüggés egészen más és bizonyos vonatkozásban pontosan a fordítottja annak, mint amit egyes falukutatók feltételeztek. A dolog úgy áll, hogy maga a birtoklás ténye, valamint a földbirtok megőrzésére, s az egyetlen örökösnek osztatlanul való átszármaztatására való törekvés az egy-gyermek rendszer legfőbb kútforrása. A nagy születéscsökkenést mutató vidékeken azt látjuk, hogy a jómódú gazda örökölt és összegyűjtött vagyonát féltékenyen őrzi a szétaprózástól, ami az ő és utódja életszínvonalát lecsökkentené és a család elért vagyoni tekintélyét aláásná. Elődei még megelégedtek a két gyermekre való korlátozással, ma már az egykénél tartanak, és ha ezt az Isten magához veszi, eljutnak a vigasztalan „egy se”-ig. A legfőbb szempont a földnek egy kézben való mohó tömörítése, lehetőleg egykés örökös fiúnak vagyonos egykés leánnyal való összeházasítása, az anyagi jólétnek az utódban való kiélése és a család további meggazdagítása. [...]

A születéskorlátozás és egyke kérdésében határozott törvényszerűség mutatkozik, amelyet Simontsits Elemér igen szemléltetően és szellemesen formulázott meg: „Ahol a gyermek keresőtárs, ott sok a gyermek; ahol fogyasztótárs, ott kevés.” A városi lakosság, különösen minden ipari centrum és metropolis lakossága olyan körülmények

között él, amelyek mellett a szülő a gyermeket általában a keresete fokozására nem tudja felhasználni. A városi gyermek tehát a szülő szempontjából nem keresőtárs, hanem ellenkezőleg éppen a szülő keresetét fogyasztja. Ennek megfelelően a városi lakosságnál általános rendszer a születéskorlátozás, és minél nagyobb valamely város, ott a nötlenség, a gyermektelen házasság és az egyke annál fokozottabb mértékben üti fel a fejét. A falusi lakosság tekintetében azonban a helyzet egészen más, amennyiben itt a népesség oly módon oszlik meg, hogy egyik részénél a gyermek keresőtársként, a másikonál fogyasztótársként jelentkezik, s így egyik részénél bő gyermekáldást, a másikonál katasztrofális születéskorlátozást látunk.

Kovács Alajos, Thirring Lajos és más szerzők munkáiból tényként megállapítható, hogy az összes foglalkozási ágak, de a szorosan vett földműves kategóriák között is a gazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások, szóval a földnélküli földművesek családjai a legtermékenyebbek. A mezőgazdasági munkásrétegnek a munkaerején kívül egyebe nincsen és létfenntartásának egyetlen eszköze a munka. Az alacsony munkabérek miatt azonban a családfő keresete távolról sem elegendő a család eltartására, a munkában a feleségnek és a gyermekeknek is részt kell vennie. Annál jobban él a család, minél többen hordják haza a családi tűzhelyhez a munkabért. A gyermekek már ökölnyi korban baromfi-pásztorok, majd mind több és több részt vesznek a munkában és megnősülésükig, illetve férjhezmenetelükig a családi közösség részére keresnek. A szegődményes gazdasági cselédeknél a béren felül a saját haszon- élvezetre kapott földrész megműveléséhez is feltétlenül népes család, sok munkáskéz szükséges, mert enélkül a gazdasági cselédnek a földbirtokos részére vállalt köteles munkát, vagy a haszonélvezetre kapott föld megművelését kellene elhanyagolnia. Emellett közismert, hogy a gyermekek a nincstelen falusi szülők részére életbiztosítást is jelentenek, mert azok felnövekedve, a szülőket, munkaképtelen öregségük idején eltartják. Mindebből kétségtelenül megállapítható, hogy a felsorolt nincstelen földműves néprétegeknél a gyermek kívánatos és szükséges keresőtársként jelentkezik.

KOVÁCS ALAJOS

Magyarország népe és népesedésének kérdése

Budapest, 1941, Magyar Statisztikai Társaság. 40–43.

Kovács Alajos (Gyöngyöspüspöki, 1877. január 6. – Budapest, 1963. április 14.) jogász, statisztikus, demográfus. Egerben érettségizett a cisztercitáknál, majd a Budapesti Tudományegyetem jogi diplomát. 1898-ban a Központi Statisztikai Hivatalnál helyezkedett el. Részt vett az 1900-as és az 1910-es népszámlálás lebonyolításában. Jelen volt az I. világháborút lezáró béketárgyalásokon, mint a magyra küldöttség szakértője. Ő irányította az 1920-as népszámlálást. 1923-ban Genfben, a Népszövetség